

TOPLUMSAL CİNSİYET AÇISINDAN AYRIMCILIK: KADINLARIN DIŞLANMALARI MI HİZAYA SOKULMALARI MI?

Aksu BORA*

Öz: Toplumsal cinsiyet söz konusu olduğunda ayrımcılığın dışlanmayla değil hizaya sokulmayla ilişkilendirilmesi gerekir. Bu hizaya sokma işi de genellikle "adalet" kavramına dayanılarak yapılır. Kadınlarla erkeklerin farklı oldukları, dolayısıyla eşit olmadıkları ve adil muamelelerin farklılığı gören, kabul eden ve destekleyen bir muamele olduğu iddia edilir. Oysa eşitlik, ayınlar arasında değil, farklılar arasında mümkündür ve kadınlara yönelik ayrımcılıkla mücadele, kadınların (da) insan, dolayısıyla erkekler gibi oldukları fikrinde temellendirilemez. Eşitlik hedefi ve ayrımcılıkla mücadele, kadınların ve erkeklerin içinde buldukları insanlar arası dünyanın düzenlenmesine ilişkindir.

Anahtar sözcükler: eşitlik, farklılık, adalet, toplumsal cinsiyete

Gender Discrimination: Exclusion or Bringing into Line?

Abstract: When one talks about gender, discrimination should be conceived as bringing into line rather than exclusion. Bringing into line is often done by referring to the concept of "justice". It is argued that women and men are different, that they are unequal. Accordingly, a fair treatment would be one which acknowledges and consolidates this difference. However, equality is possible within difference not within sameness. As a result, gender discrimination against women cannot be based on the notion that women are (also) human so they are like men. The goal of equality is related to the ordering of the human world which includes men and women.

Key words: equality, difference, justice, gender

"Ayrımcılık, bir gruba veya grubun üyelerine karşı önyargılardan beslenen olumsuz tutum ve davranışların tümüyle ilgili bir süreçtir. Önyargılar ve dolayısıyla ayrımcılık, bir gruba ya da grup üyelerine yönelik olumsuz düşüncelerin yanı sıra hoşlanmama, hor görme, kaçınma veya nefret etmeye kadar uzanan olumsuz duyguları içeren tutumlara da yol açarlar." (Göregenli 2013).

Her ne kadar ayrımcılık dendiğinde ilk akla gelen alanlardan biri toplumsal cinsiyetse de, kadınlara karşı ayrımcılığın yukarıdaki tanımda ifade edilen "hoşlanmama, hor görme, kaçınma veya nefret etmeye kadar uzanan olumsuz duygular"la ilişkisini kurmak her durumda çok kolay değildir. Çünkü kadın düşmanlığı her durumda açık bir düşmanlık olarak tezahür etmez, tersine pek çok örnekte kadınların yüceltildiğini düşündürür: "Cennet annelerin ayaklarının altındadır", "kadınlar çiçektir"... ("Benim kadın arkadaşlarım da var" diyen birini düşünebiliyor musunuz?!) Bunun yanında, kadınların "ikiye ayrıldıkları" yolundaki bildik sözler de ayrımcılığı ve kadın düşmanlığını tanımamızı güçleştirir. "Kadınlar ikiye ayrılır" sözü, bazı kadınların makbul olduklarına işaret eder. Bu durumda "bütün kadınlar"a, bir grup olarak kadınlara yönelik olumsuz tutum ve davranışlardan değil, "bazı kadınlara", "bazı kadınların bazı tutumlarına ve özelliklerine" ilişkin nefretten söz edilebilir.

Bu bakımdan kadınlara yönelik ayrımcılık, Yahudilere yahut Çingenelere ya da herhangi bir etnik gruba yönelik ayrımcılık kadar kolay teşhis edilemez. Tabii "saçı uzun aklı kısa" türünden ifadelerde görüldüğü biçimiyle apaçık biçimde ortaya konmadığı zaman!

Günümüzde kadınlara yönelik ayrımcılığa ilişkin temel tartışmanın "eşitlik mi adalet mi" sorunsalı içinde ortaya çıktığını düşünüyorum. Kadınların erkeklerden farklı oldukları, bu nedenle de adil tutumun onlara erkeklerle davrandığımız gibi davranmamakla sağlanabileceği fikrinde. Bilindiği üzere, bugün toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığın en güçlü silahı haline gelen "adalet" kavramı, eşitliğin alternatifi olarak dolaşıma sokuluyor ve kendine dinsel ideolojiler içinde dayanak buluyor. Bu bakımdan bir düşmanlık ya da önyargı değil, tersine onlara hak ettikleri muameleyi yapmak gibi algılanabiliyor. "Farklı olanlara farklı muamele" prensibinin doğal bir sonucu haline geliyor.

Bu noktada dikkat etmemiz gereken iki soru ortaya çıkıyor: Birincisi, cinsiyet eşitliğinin temeli kadınların (da!) erkekler gibi insan oldukları, yani insan olmaları bakımından erkeklerle aynı oldukları mıdır? İkincisi, kadınların bir grup olarak erkeklerden farklı olduklarını neye dayanarak söyleyebiliriz?

İlk soru, eşitlik ilkesinin aynılıkta temellendirilmesine ilişkin bir sorudur. Eşitlik ancak ayınlar arasında mı mümkündür? Yani başka bakımlardan farklı olsalar da

*Yazar ve Çevirmen (ORCID No: 0000-0002-1861-5391)

Geliş Tarihi / Received : 10.06.2019

Kabul Tarihi / Accepted : 08.07.2019

eşitliğe dayanak olan bir nitelikleri (bu durumda insan olma nitelikleri) aynı olduğu için mi kadınlarla erkeklerin eşit olduklarını düşünüyoruz? İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, bütün insanların aynı olduklarını değil, eşit doğduklarını ifade eder: "Bütün insanlar özgür, onur ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler, birbirlerine karşı kardeşlik anlayışıyla davranmalıdırlar." Dikkat edilirse, bütün soyutluğuna karşın, burada ifade edilen ilke, ilişkiselliğe, topluluğa, birbirine "davranmaya" gönderme yapmaktadır. Bu bakımdan, insan haklarını elbette insan olmaya ama insan olmak bakımından aynılığa değil, insanlar olarak birlikte yaşamaya ilişkin bir hak dizgesi olarak görmek daha doğru olacaktır.

Nilgün Toker Kılınç'ın (2012) şu ifadesi, birinci soruyu tartışmak için son derece uygun bir çerçeve sunar: "İnsanlar arası dünya, ancak insanlar arası kaldığında insana ait olabilir. Bu, diğerinin ben olmadığı ama diğeri olarak bir benlik taşıyıcısı olduğu bir çoğulluk, farklılık durumunun insansal dünyanın temel niteliği olduğuna işaret eder. Bu nedenle birlikte olmaktan, özdeş olmayı, aynılaşmayı, bir olmayı değil, farklı olmayı ama bir arada olmayı kast ediyoruz. Farkı yok etmek, bir aradalığı yok etmektir. Farkı değersizleştirmek, bir insansal varoluşu değersizleştirmek olduğundan, insan olmanın belirli ve hakiki bir biçimi olduğunu ilan etmektir ve bu insan olmanın özüne aykırıdır."

Kadınların erkeklerle eşit olması, onların bazı bakımlardan farklı olsalar da insan olmak bakımından erkeklerle aynı olduklarına değil, insanlar arası dünyanın bir parçası olmalarına dayanır. Dolayısıyla, kadınların erkekler "gibi" olmadıkları, bu nedenle de onlara erkekler gibi davranmamak gerektiğine, yani eşitliğin mümkün olmadığı, ancak adaletin sağlanabileceğine dair bütün bir söylem, temelden yanlış bir söylemdir. Adalet ve eşitlik birbirinin alternatifi değildir, bunlar, biri olmazsa diğeri de olmaz iki ilkedir. Eşitliğe karşı adalet söylemi, adaletin iktidarın bir aracı olduğu fikir dünyasına aittir; yani ancak tahakkümle ilişkilendirilebilir.

İkinci soru, yani kadınların bir grup olarak erkeklerden farklı olduklarını neye dayanarak söyleyebileceğimiz sorusu, toplumsal grupların nasıl inşa edildiklerine dair bir sorudur. Kadınların "bir" toplumsal grup olduklarını pek de kolay söyleyemeyeceğimize ilişkin tartışmalar, 1980'lerden itibaren feminist politikanın en önemli gündem maddeleri arasında, biliyorsunuz. Kadınlar erkeklerden olduğu kadar birbirlerinden de farklılar, o halde onları bir grup haline getiren şey ne olabilir? Bu sorunun cevabı elbette ayrımcılığı da içeren "ezilme" olabilir: Dünyada başımıza gelen şeylerin bizi kız kardeş yaptı. Ki sayısız örnekle doğrulanabilecek bir cevaptır bu.

Yukarıda da bahsettiğim "kadınlar ikiye ayrılır" sözü, kadınların bir değil iki toplumsal grup olduklarına işaret eder: Makbul kadınlar ve makbul olmayan kadınlar. "Saçı uzun akli kısa", "kadın milleti" türünden toptan

ayrımcılıktan farklı olarak burada kadınlar arasında bir ayırım yapılmaktadır. Ki kadınlara yönelik ayrımcılık, her durumda böyle sınırlar çizilerek işler: namuslu kadınlar, hanım kardeşlerimiz, makbul kadınlar... Unutulmamalıdır ki her sınır, sınırın iki yanındakiler için de sınırdır; yani sadece kabul edilebilir olanlarla olmayanları ayırmaz, kabul edilebilir olanları da hizada tutar. Bu bakımdan, ataerkinin elindeki en önemli araçlardan biridir sınır. Yani "kadınlar arası farklılıklar" sadece yaş, sınıf, renk... gibi farklılıklara değil, bu sınırlarla çizilen farklılıklara da (bence esasen onlara) işaret eder. O sebeple, feminizm açısından patriyarkanın sınırları kadınları ayıran değil, birleştiren şeylerdir: hepsini hizaya sokmaya yaradıkları için.

Bu nedenle, ikinci soruya verilebilecek başka bir cevap, feminizmin ta kendisidir. Kadınları bir grup haline getiren şey, eşitsizliğe itirazdır. Yani, "biz kadınlar..." diye başlayan bir kurucu irade. Bu sadece feministleri değil, bütün kadınları içeren bir öznellik durumu yaratır- henüz harekete geçmemiş bile olsa, geçebilme gizil gücünü taşıyan çok katmanlı bir kolektif özne. Cinsiyete dayalı ayrımcılığı, ezilmeyi, hor görülme ve nefreti gören, tanıyan, tanımlayan ve bununla mücadele eden bir irade. Kadınlar arası farklılıkları aşan cinsiyetçiliği ortadan kaldırma arzusu.

Kadınların sosyolojik olarak bir grup oldukları ne kadar zor söylenebilirse, politik bir kolektif özne oldukları da o kadar aşikârdır kanısındayım. Çünkü harekete geçip "biz kadınlar..." dediklerinde, aralarındaki bütün farklılıklarla birlikte, başka bir dünya kurma iradesini ortaya koyan bir çoğulluğa dönüşürler. Böylece farklı sınıflardan, renklerden, inançlardan olmaları gerçeğini başka bir düzlemde, başka bir gerçekliğe dönüştürebilirler: Eşitsizliğe karşı mücadele gerçekliğine.

Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, bu mücadelenin ürünlerinden biridir. Kadınlara karşı ayrımcılığın tanımlanmasıyla başlar, ayrımcılığın hangi alanlarda, nasıl, hangi araçlarla yapıldığı tespitleriyle devam eder ve sözleşmeyi imzalayan devletlerin ayrımcılığın ortadan kaldırılmasında sorumluluk üstlenmelerini hedefler.

Ama unutulmamalı ki ayrımcılığın ortadan kaldırılması hukuki düzenlemelerle mümkün değildir; bu düzenlemeleri de içeren ama çok daha geniş bir politik perspektifin, bir eşitlik mücadelesinin konusudur. Uzun bir tarihi ve belli ki uzun bir geleceği olan bir mücadelenin.

Kaynaklar

- Göregenli M.** (2013) "Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıp Yargı ve Ayrımcılık", *Ayrımcılık: Çok Boyutlu Yaklaşımlar içinde*, (der) M. Ayan Ceyhan, K. Çayır. Bilgi Üniversitesi Yayınları: İstanbul
- Toker Nilgün** (2012) *Politika ve Sorumluluk. İletişim Yayınları: İstanbul*